

Anna Nyqvist Thorsson, *När andra ser: Gravmonument, social praktik och aktörskollektiv under 1100- och 1200-talen i Vänerlandskapet* (Göteborg: Institutionen för Historiska studier, Göteborgs universitet 2021). 565 s.

Västergötland sticker ut med över 600 bevarade gravmonument från 1100- och 1200-talen, i övriga Sverige är gravmonumenten från denna tid betydligt färre. De kanske mest välkända av de västgötska monumenten är de stenhällar dekorerade med stiliserade växter som går under namnet liljestenar. Dessa vackra medeltida minnesmärken har tilldragit sig en hel del konstvetenskapligt intresse och tidigare diskuterats inom ramen för romansk stenkunst. I sin avhandling tar Nyqvist Thorsson ett helt annat grepp om gravmonumenten, när hon undersöker dessa arkeologiskt utifrån praktikorienterade teorier.

Genom att ta sig an detta unika västgötska material som tidigare främst diskuterats konsthistoriskt, och sätta det i centrum för en diskussion om social och politisk samhällsutveckling i Sverige, har Nyqvist Thorsson hittat en vinkel som gör hennes studie intressant och välmotiverad i relation till den bredare medeltidsforskningen. Avhandlingen positioneras inte bara i förhållande till arkeologisk forskning utan även mot nyare historisk forskning som har framhållit 1100- och 1200-talen som en period av stor social och politisk förändring i Norden. Nyqvist Thorssons syfte är att analysera gravmonumenten som sociala fält, att undersöka varför de uppfördes och av vilka aktörer. I sin metod har hon inspirerats av teorier om sociala praktiker, aktörer och materialitet.

Hur 1100- och 1200-talens gravmonument ska kategoriseras är inte givet. Nyqvist Thorsson använder sig av en enkel indelning där hon separerat dem i plana respektive flerdelade monument. Plana gravhällar utgörs främst av stavkorshällar och liljestenar. De flerdelade monumenten består i regel av en liggande lockhäll och resta gavelhällar vid kortsidorna. Inom forskningen

har det diskuterats hur de olika typerna av gravmonument förhåller sig till varandra och vissa forskare har menat att olika typer av gravmonument utvecklades ur varandra. Nyqvist Thorsson argumenterar mot en sådan hållning och menar i stället att 1100- och 1200-talens olika gravmonument utvecklades parallellt av skilda aktörskollektiv som utifrån olika motiv reste olika typer av monument.

Ett av avhandlingens viktigaste resultat är att Nyqvist Thorsson kopplar de flerdelade gravmonumenten till ett aktörskollektiv som hon benämner "den gamla aristokratin", medan de plana gravmonumenten uppfördes av ett aktörskollektiv hon kallar "uppkomlingarna" (s. 289). I de samhälleliga förändringsprocesser som pågick, där kyrkan och kungamakten flyttade fram sina positioner och nya grupper tog form i den växande administrationen, representerade dessa två sociala grupperingar olika intressen. Den gamla jordägande aristokratin i Västergötland var motståndare till de förändringar man upplevde i samhället. Deras motstånd materialiserades bland annat i de flerdelade gravmonumenten, som ger ett ålderdomligt intryck och har stildrag av tidigkristna gravmonument och runstenar. De så kallade uppkomlingarna, däremot, var enligt Nyqvist Thorsson ett lägre skikt i samhällets elit som såg möjligheterna i den nya "tjänstestruktur som öppnades inom såväl den kyrkliga organisationen som inom den framväxande kungliga administrationen" (s. 354). Genom att bekosta dyrbara gravmonument ville denna gruppering visa upp sig som lika rik och mäktig som den gamla aristokratin. Samtidigt ville uppkomlingarna markera avstånd gentemot den gamla aristokratin – detta uppnåddes genom de plana gravmonumenten med liljestenar och stavkorshällar, som med sina livsträd och annan ornamentik uppvisade ett nytt formspråk och saknade anknytningar till det äldre samhället.

Nyqvist Thorsson har även inkluderat en frågeställning om hur gravmonumenten kan relateras till det svenska kungarikets tidiga formering. Den höga förekomsten av gravmonument i Västergötland, där den gamla aristokratin och uppkomlingarna förespråkade olika ideal, tyder enligt henne på att den politiska och kyrkliga maktkampen varit särskilt intensiv just där. Den gamla aristokratins motstånd gjorde dock Västergötland till en besvärlig region för den framväxande kungamakten som istället kom att koncentrera sina maktambitioner till Östergötland. Där menar Nyqvist Thorsson att den gamla aristokratin var snabbare på att ansluta sig till den kontinentala, kristna ideologin och "assimilerades in i en ny administrativ hierarki som skapats av kungamakt och kyrka" (s. 342).

Det är positivt att Nyqvist Thorsson sätter in de västgötska monumenten i en bredare kontext. Utöver de lämningar hon undersökt *in situ* i Västergötland har hon inkluderat ett så kallat referensmaterial från andra regioner i

Sverige, samt från övriga Skandinavien och delar av Storbritannien. Något som hade kunnat ge den empiriska undersökningen ännu mer kontext hade varit att inkludera skriftliga källor. Alla läsare är säkerligen inte bekanta med hur en romersk-katolsk begravning på 1100-talet gick till, och det är lätt att undra över saker som hur många och vilka som närvarade, hur lång tid det tog, hur påkostade begravningar var, om det var vanligt att besöka gravar vid andra tillfällen än begravningar, med mera. Att diskutera sociala praktiker enbart utifrån materialitet gör det, åtminstone ur historikerns synvinkel, svårare att förstå gravmonumentens sociala potential. Nyqvist Thorsson påpekar visserligen helt korrekt att de kristna ritualerna kunde variera lokalt, och sannolikt är de svenska skriftliga källorna fåtaliga, men det bör exempelvis finnas liturgiska texter från den övriga katolska kristenheten som hade kunnat ge lite mer kött på benen vad gäller hur begravningspraktiker kan ha sett ut även i Sverige.

Den genomgående styrkan med avhandlingen är det gedigna empiriska arbetet – det råder inget tvivel om att Nyqvist Thorsson har djupa kunskaper om de medeltida gravmonumenten. Avhandlingen avslutas med ett appendix i form av en katalog i vilken författaren sammanställt det arkeologiska material som använts för undersökningen. Denna är i sig ett viktigt bidrag i avhandlingen. Utöver att Nyqvist Thorsson underlättat för framtida forskning genom att generöst dela med sig av sin databas, är katalogen faktiskt så användbar och läsvänlig att den kan fungera som reseguide för den som är intresserad av att utforska Västergötlands fantastiska medeltida gravmonument.

Uppsala universitet

MICHAEL OTTO

Clas Tollin, *Sveriges kartor och lantmätare 1628 till 1680: Från idé till tolv tusen kartor* (Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien och Riksarkivet 2021). 463 s.

Det är en både vacker och informativ bok Clas Tollin skrivit om den storskaliga kartering som genomfördes i Sverige under 1600-talets första hälft och som resulterade i de så kallade äldre geometriska jordeböckerna. Inte minst bidrar den stora mängden illustrationer från kartorna till detta. Tollins djupa insikter i äldre tiders karteringar smittar av sig på läsaren samtidigt som viljan att redovisa ibland blir lite väl stark.

Bokens styrka ligger i beskrivningarna av var, när och hur de så kallade äldre geometriska jordeböckerna kom till under några decennier av 1600-talets